

RUHSUZ MAKİNE: HAYVAN*

Elif ERGÜN**

ÖZ

Ekoloji ile ilgili tartışmaların tarihi görece yenidir. Bu tartışmalarda öne çıkan ve güçlü olan akımlar Amerikan merkezli olsa da nispeten tüm dünyada Üçüncü Dünya ülkeleri de dâhil olmak üzere geniş bir alanı kapsamaktadır. Örneğin tarihi bir ironi olsa da çevre duyarlılığına gerçek bir ilgi Nazi rejiminden gelmiştir. Günümüzde çevre tartışmalarında yalnızca geniş bir alan değil gün geçtikçe daha çeşitli ve kompleks bakışlar da söz konusu edilmektedir. Ekolojik duyarlılık siyasal ve etiği birlikte düşünmeyi şart koşar. Nasıl bir çevre istiyoruz? Demokratik bir çevre mümkün mü? Kimin hakları? Doğa ile insan arasındaki ilişki nedir? İnsan merkezli bakıştan kaçınmak mümkün mü? Gibi sorular beraberinde kimi düşünürleri de dikkate almayı gerektirir. Bu bağlamda insan ve hayvan dünyasını keskin bir şekilde ayıran Descartes düşüncesi bahsi geçen soruların en azından kökeni hakkında bilgi verir.

Descartes hayvan konusu üzerine spesifik bir çalışma yapmamıştır. Hayvan ruh ve beden ayrımında bir sorun olarak ortaya çıkar. Hayvanın ruhu yoktur. O düşünemez. Öyleyse hakları var mıdır? Çağdaş tartışmalarda Descartes'ın etkisi nedir? Bu çalışmada Descartes'ın özne felsefesini kurarken hayvanı nasıl konumlandığı üzerinde durulacaktır. Yukarıda bahsi geçen sorular ile Descartes düşüncesi arasındaki çatışma gösterilecektir.

Anahtar Kelimeler: Descartes, Özne, Hayvan, Ekoloji.

SOULLESS MACHINE: ANIMAL

ABSTRACT

The history of discussions on ecology is relatively modern. Although the strong movements that are prominent in these discussions are originated in America, they cover a wide range of areas, including the Third World countries all over the world. For example, even though it is an historical irony, a real interest in environmental sensitivity has come from the Nazi regime. Today, environmental discussions cover not only a large area, but also a variety of more complex views. Ecological sensitivity requires considering both the political and the ethical. What kind of environment do we want? Is it possible to have a democratic environment? Whose rights? What is the relationship between nature and human? Is it possible to avoid the human-centred view? Such questions require consideration of some philosophers. Descartes has not done a specific study on the subject of animals. The animal appears as a problem in the separation of the soul and body. There is no soul of the animal. The animal can't think. So do animals have rights? What is Descartes's effect in contemporary discussions? In this context, Descartes who distinguishes the human and the animal world sharply, provides information about the origin of the questions aforementioned. In this paper, it will be emphasized how Descartes position the animal in establishing the philosophy of subject. The debate between the aforementioned questions and the idea of Descartes will be explained.

Keywords: Descartes, Subject, Animal, Ecology.

* Bu çalışma 18-20.06.2019 tarihinde University of Podgorica'da düzenlenen V. International Mediterranean Social Sciences Congress adlı kongrede aynı başlıkla sunulmuş bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya üniversitesi Felsefe Bölümü, eergun@sakarya.edu.tr

FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)

2020 Bahar, sayı: 29, ss. 441-456

Makalenin geliş tarihi: 17.12.2019

Makalenin kabul tarihi: 18.03.2020

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/flsf>

FLSF (Journal of Philosophy and Social Sciences)

Spring 2020, issue: 29, pp.: 441-456

Submission Date: 17 December 2019

Approval Date: 18 March 2020

ISSN 2618-5784

1. Giriş

Luc Ferry *Ekolojik Yeni Düzen* adlı çalışmasında XIII. ve XVIII. yüzyıllar arasında neredeyse bütün Avrupa’da görülen hayvan davalarından bahseder. Bu davalar sülükler, yaprak bitleri, sürüngenler, böcekler gibi çeşitli hayvanların cezalandırılması ve usule uygun olarak aforoz edilmeleri için açılırlar. Modern öncesi döneme ait bu vakalarda süreç şu şekilde işliyordur: Dava, şikâyetçilerin piskoposluk yargıcına sundukları dilekçeyle başlıyordur. Ardından, olguların gerçekliğinin dikkatli bir şekilde incelenmesi, sonra da hayvanların yargı önüne çıkarılmaları ve sanıkların hakkını savunmak üzere (gerektiğinde, bir avukatın yardımını da isteyen) bir davavekilinin atanması kararının alınması geliyordur.¹ Kimi davalarda hayvanlar suçlu bulunup lanetlenirken kimilerinde de davacı olan köylüler haksız bulunurlar.² Bugünün insanı için “bastırılmaz bir gariplik duygusu uyandıran”³ davalar düşünüldüğünde kaçınılmaz olarak akla gelen soru “bir dünyanın gerçekliğinin bir başka dünya için bu kadar kapalı bir hale gelişi nasıl anlaşılabilir? Ortak bir insanlık içinde ortaya çıkan bu şey ne tür uçurumdur ki, bazılarının büyük bir ciddiyetle yerine getirdikleri bir ayın, başkaları açısından bir komikliğe dönüşmektedir?”⁴ olacaktır. Ferry’nin kendi sorusuna hiçbir şüpheye yer bırakmadan yanıtı ise özgürlüğün değil de doğanın varlıkları olan hayvanlara, tüzel kişilermiş gibi davranmanın bize düpedüz saçma ve akla aykırı gelmesi ile ilgilidir. Ona göre gayet doğal bir şekilde, yalnızca tüzel kişilerin bir davayı hak eden varlıklar olduklarını düşünürüz. Doğanın bizim için hiçbir hukuksal değeri yoktur. Bu, kelimenin tam anlamıyla böyledir: Doğa artık bizimle konuşmamaktadır, çünkü uzun zamandan beri -en azından Descartes’tan beri- ona bir ruh atfetmeyi ve onda gizli güçlerin barındığına inanmayı bıraktık.⁵ Çağdaş dünyada yapılagelen hayvan tartışmalarının merkezinde Ferry’nin ortaya koyduğu bu iki kapalı dünya fikrine karşı daha da radikal bir karşı çıkış bulunur. “Hayvan” toplumsal bir olgu olarak; bir yandan insanın konumunu diğer yandan da insan-hayvan ilişkisini tartışmanın

¹ Luc Ferry, *Ekolojik Yeni Düzen-Ağaç, Hayvan ve İnsan*, çev. Turhan Ilgaz, YKY, İstanbul, 2000, s.13.

² Örneğin 1587’de Saint-Julien köyü sakinleri, Saint-Jean-de-Maurienne’deki piskoposluk yargıcına başvurarak bir yaprak biti sürüsüne karşı dava açarlar. Ambleve ya da La Verpilliere’den geldiğini iddia ettikleri bu haşaratın bağlarını istila ederek çok büyük zararlara neden olduğunu belirten köylüler, dava vekillerinden, kendileri adına ‘Maurienne piskoposluğu genel ve resmi naibi muhterem senyöre’ hitaben bir dava dilekçesi hazırlamasını talep etmekte ve naipten, Tanrı’nın gazabını dindirmek ve ‘aforoz ya da uygun düşecek başka bir yasaklama yoluyla’, böceklerin kurallar çerçevesinde ve nihai olarak defedilmeleri için uygun görülen önlemleri kendilerine salık vermesini rica etmektedirler (Ferry, *A.g.e.*, s. 9).

³ Luc Ferry, *A.g.e.* s.16.

⁴ Luc Ferry, *A.g.e.*, s.16.

⁵ Luc Ferry, *A.g.e.*, s.16.

merkezine taşır.⁶ Bu taşıma eyleminde yalnızca felsefe söz söylemekle kalmaz antropolojiden etiğe, siyasaldan tıbbaya kadar geniş bir sahada yanıt aranır.

Hayvan ve insanın tamamen farklı varlıklar olduğu fikrinin sorgulanır olması –bu sorgulama görece yenidir- öncelikle insan-hayvan arasındaki ilişkinin tarihsel olarak nasıl kurulduğunu ve sonrasında ise çağdaş dünyada hayvanlara yaklaşımın Francione'nın da belirttiği üzere “ahlaki şizofreni”⁷ye varan tutumun gösterilmesini gerektirir.

Felsefe dünyasında hayvanlara dair yaklaşımın kökeni Antik Yunan'a dek uzanır. Sokrates öncesi filozoflarda yaşayan her şey bir yaşam ilkesi ile donanmıştır, insan ruhu hayvan ve bitki ruhunun doğasından farklı olarak ele alınmaz. Pythagoras, Doğu'dan aldığı ruh göçü öğretisiyle birleştirdiği yeni Milet öğretisi uyarınca insan ve hayvan ruhunu aynı bakışla kavramıştır. Öyle ki bir köpeğe işkence edilirken görünce “dur, vurma artık! Dost bir kişinin ruhu var” dediği rivayet edilir.⁸ Simondon'un da belirttiği üzere Sokrates ile birlikte ise hayvan ve insanın yaşam ilkeleri arasında bir karşıtlık olduğu iddiası ilk kez ortaya atılmıştır. Bu iddia Hıristiyanlıkla ama asıl Kartezyenizm'de kendisini açığa çıkaracaktır. Bu karşıtlık yalnızca iki farklı düzeyin değil iki farklı doğanın olduğunu onaylarken, akıldan, hatta belki de bilinçten, ama her durumda içsellikten yoksun hayvan gerçekliğini bir tarafa; kendisinin bilincine, ahlaki duyguya, edimlerinin bilincine ve onların değerinin bilincine sahip olabilen insan gerçekliğini bir diğer tarafa koyar.⁹ Kartezyen dünyaya gelmeden önce önemli bir uğrak ise Hıristiyan düşüncesidir. Bu bağlamda köklerini Antik Yunan ve Yahudilikten alan Hıristiyanlığın hayvana bakışı hâkim görüş haline gelmiştir. Singer'a göre Avrupa'da XVIII. yüzyıla kadar hiç sorgulanmadan kabul edilen bu yaklaşımları bugün hala terk etmiş değiliz.¹⁰ Gerçekten günümüz dünyasında hayvanlara dair yaklaşımlara daha yakından bakıldığında Singer'ın yukarıdaki iddiası oldukça haklı görünmektedir.¹¹

⁶ Örneğin Agamben'e göre insanı diğer canlılardan ayrı koymak ve insanla diğer canlıların arasındaki ilişkilerin karmaşık –ve hep de kurucu olmayan- yasasını düzenlemek; sadece insanın içinde hayvan yaşamı gibi bir şeyin ayrımı yapıldığı için, sadece insanın hayvanla olan yakınlığı ve uzaklığı öncelikle en mahrem ve en yakın olan üzerinden ölçüldüğü ve tanındığı için olasıdır (Giorgio Agamben, *Açıklık*, çev. Meryem Mine Çilingiroğlu, YKY, İstanbul, 2009, s. 23-24. Diğer bir deyişle hayvan insanın yaşamından bağımsız, kendi başına bir varlık olarak düşünülmez.

⁷Gary L. Francione, *Hayvan Haklarına Giriş*, çev. Renan Akman-Elçin Gen, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 23.

⁸Walther Kranz, *Antik Felsefe*, çev. Suad Y. Baydur, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1994, s.42.

⁹ Gilbert Simondon, *Hayvan ve İnsan Üzerine İki Ders*, çev. Emre Sünter, Norgunk Yayınları, İstanbul, 2019, s.46-47.

¹⁰ Peter Singer, *Hayvan Özgürleşmesi* çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, II. Basım, İstanbul, 2018, s.288.

¹¹ Çağdaş dünyada hayvanlara dair yapılan çeşitli muameleler bunu doğrular niteliktedir. Peter Singer, Derek Ryan ve Gary L. Francione bu konuyu çeşitli alt-başlıklarla tartışmıştır. Bunlardan ilki sınıai tipi hayvan üretimine dairdir. Hayvanların mümkün olan

Hayvanlar üzerine düşünenlerin “hayvan ahlaki bir dünyanın üyesi olabilir mi?”, Daha da önemlisi “insan ve hayvan arasındaki “fark” ya da “sınır çizme” faaliyetinde işler olduğu düşünülen aletler –dil kullanma, akıl, alet yapma, hafıza, ruh- ne kadar geçerli?”, “İnsanın doğa ile kurduğu ilişkinin ahlaksal zemininde üstün tür ya da antroposantrizm temelli bakıştan nasıl kaçınılır?” gibi bir dizi soruya yanıt aradığı gözlemlenir. Peter Singer, Derek Ryan, Tom Regan, Gary L. Francione gibi hayvan hakları üzerine yazanlar bahsi geçen sorular etrafında konuyu ahlaki gerekliliklerini de düşünerek ele almışlardır.

Hayvan hakları kuramcıları fark fikrine karşı türler arası eşitlik temelinde bir ilişki önerirler. Burada bahsi geçen eşitlik hem etik hem de hukuk zemininde bir fikirdir. Hem Singer hem de Francione canlılara sırf türlerinden ötürü yapılan ayrımcılığa dikkat çeker. Bu tıpkı ırk temeline dayalı ayrımcılık gibi ahlakdışı ve savunulamazdır. Nasıl siyahlar, kadınlar, diğer insan grupları için eşitlik talep ediyorsak insan dışı hayvanların insanlarla eşit derecede önemsenmesini de kabul etmemiz gerekir.¹² Diğer bir ifade ile insanların mal statüsünü haklı göstermek için ırkın ya da cinsiyetin kullanılması nasıl ırkçılık ya da cinsiyetçilik oluyorsa, hayvanların mal statüsünü haklı göstermek için türün kullanılması da türçülük olur.¹³ Her üçü de eşitlik talebinin uzağında yer alırlar.

Çağdaş dünyada karşılaşılan her türlü ayrımcılık ve kötü muameleyi diğer bir ifade ile hayvanların neredeyse eşya ya da mal statüsünde görülmesini tarihte bir yerde başlatmak gerekirse birçok hayvan hakları savunucusu Descartes’ın adını vermekten çekinmeyecektir. Descartes ile başlayan ama özellikle takipçileriyle devam eden hayvanları otomatlar olarak gören bakış çağdaş dünyada tartışılan insan/hayvan bölünmüşlüğü için başlangıç noktası kabul edilir. Gerçekten de Kartezyen bakış insanı düşünen varlık diğer hayvanları da otomat olarak görür. Hatta öyle bir ayrılık söz konusudur ki Timofeeva’nın da belirttiği üzere deliye kıyasla hayvan insana daha çok yabancı bir varlık

en küçük mekânlarda ve en ucuz imkânlarla yetiştirilmesine dayanan bu üretimde onlara oldukça kötü muamele edilir. Eti, sütü, kürkü ya da yumurtası için çok kötü şartlarda bırakılan hayvanlardan en asgari koşullarla maksimum verim almak hedeflenir. Bu çeşit hayvancılık aynı zamanda çevreye de zarar verir. Yüksek miktarda su ve enerji kaybına sebep olur. Benzer bir şekilde çok sayıda hayvan -insan sağlığına yararı tartışılıyor olsa da- deney hayvanı olarak kullanılır. İlaç, kozmetik, temizlik ürünleri gibi tüketim ürünleri öncelikle onlar üzerinde denenir, test edilir. Tıp ve veterinerlik fakültelerinde milyonlarca hayvan kullanılır. Çeşitli hastalıklar ve ameliyat yöntemleri hayvanlar üzerinde sınanır. Yapılan çalışmalar bu deneylerin insan sağlığına katkısı olmadığını ortaya koysa da deneylere her yıl milyon dolarlık bütçeler ayrılır. Tüm bunlara ek olarak eğlence sektöründe de binlerce hayvan kullanılır. Hayvanat bahçeleri, sirkler, rodeolar, hayvan yarışları, boğa güreşleri gibi bir dizi etkinliğin aktörleri hayvanlardır. Konu ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. *Hayvan Özgürleşmesi*/Peter Singer, *Hayvan Haklarına Giriş*,/Gary L. Francione, *Hayvan Kuramı*/Derek Ryan.

¹² Peter Singer, *A.g.e.*, s. 48.

¹³ Gary L. Francione, *A.g.e.* s. 34.

statüsündedir. Zira delinin ağzından insan konuşmasına benzer bir şey duymak mümkündür, ama bir hayvanın ağzından asla.¹⁴

Hayvan hakları savunucuları bu konuda keskin bir bakışa sahip olsa da Descartes'ın hayvan hakkında görüşleri açık değildir. Üstelik Descartes'ın konuya dair müstakil bir çalışması da yoktur. Bu bağlamda öncelikle Descartes'ın insan görüşü ve dolaylı olarak hayvana dair neler söyledikleri incelenmelidir.

2. Hakikat Kurucu Cogito

Modern felsefe için Descartes düşüncesi apaçık bir veri olarak özne kuramına başlangıç teşkil eder. Bahsi geçen öznelik Hegel'in deyişiyle "önceki bütün varsayımları bir kenara bırakıp Varlığı yeni, basit ve herkesin anlayabileceği bir düşünme tarzıyla ve basit önermelerle açıklamasında ve bunu düşüncenin karşısı olarak onun karşısına koymasında yatar".¹⁵ Descartes yöntem olarak benimsediği kuşku ile öznelik temelinde ya da başlangıç olarak kabul ettiği kurucu bir özne ile gerçek olan şeyleri kuracaktır.

Hem *Yöntem*'inde hem de *Felsefenin İlkeleri*'nde başlangıçta alışkanlık ile edinilen ve çocukluktan kalan bilgilerin kendilerinde en küçük bir kuşku kırıntısı bulacağımız nesnelere yaşamımızda bir kez bile kuşku duymadıkça, onlardan ayrılabilenimizi gösteren hiçbir belirti yoktur¹⁶ diyerek sırası ile duyu nesnelere, matematiğin kanıtlarından, Tanrı'dan, insan bedeninden kuşku duyar. Bu yıkıcı sorgu kuşku duyan öznenin "var olmasaydık, kuşku duymazdık"¹⁷ diğer bir deyişle "düşünüyorum, o halde varım"¹⁸ çıkarımı ile düşüncelerin bir sıra içerisinde kanıtlanmasına temel olacaktır. Bu ilk hakikatin yani *cogito*'nun yeri, yurdu, cinsiyeti ya da tarihi yoktur. Bu konuda herhangi bir şey söylenmez. Bununla birlikte Descartes için felsefenin merkezinde yer alan "cogito" hakkında elde olan ilk bilgi onun aynı zamanda düşünen ve var olan olduğudur. Bu iki özellik onda bir arada bulunur. Hakikatin kurucusu olan insan diğer tüm var olanların da bilinmesinin sağlayıcısıdır. Bu başlangıç düşüncesinin garantörü ise Tanrı'nın bizzat varlığıdır. Ahmet Soysal'ın da belirttiği üzere ilk varolan, kuşku içinden onun sınanması yapıldığı anlamda, *Düşünüyorum* ise,

¹⁴ Oxana Timofeeva, *Hayvanların Tarihi: Felsefi Bir Deneme*, çev. Barış Engin Aksoy, Kolektif Kitap, İstanbul, 2018, s. 74.

¹⁵ Georg W. F. Hegel, *Descartes*, çev. Doğan Şahiner, *Cogito*, 10, İstanbul, 1983, s. 135.

¹⁶ René Descartes, *Felsefenin İlkeleri*, çev. Mesut Akın, Say Yayınları, İstanbul, 2017, s. 67.

¹⁷ René Descartes, *A.g.e.*, s. 71.

¹⁸ René Descartes, *A.g.e.*, s. 71 ve René Descartes, *Yöntem Üzerine Konuşma*, çev. Çiğdem Dürüşken, Kabalıcı Yayınları, İstanbul, 2013, s. 97.

Tanrı da her çeşit hakikatin kaynağıdır, zorunlu ve ebedi tarzda varolarak, fikirlerin kaynağı, nefis'in yaratıcısı olarak vardır.¹⁹

Gerçekten de Descartes'ın felsefi sisteminin merkezinde Tanrı fikri yer alır. Cogito'nun kendini bilmesinin mümkün olması ve dış dünyanın bilgisine geçiş için Tanrı fikri zorunludur. *Meditasyonlar*'da Descartes şöyle söyler:

(...) tüm bilgilerimin kesin ve gerçek olmasının sadece Tanrı bilgisine bağlı olduğunu artık kavramış bulunuyorum; öyle ki, bu bilgiye ulaşmadan önce herhangi bir şey hakkında tam bir bilgi sahibi olabilmem olanaksızdı. Ama şimdi bu hakikati bildiğime göre, sadece bu hakikatin içerdiği konularda değil, var oluşları bana bağlı olmayan geometrik kanıtlamalar gibi cismi doğaya sahip şeylerle ilgili olarak da sayısız şey hakkında tam bir bilgi edinebilme aracına sahip olmuş durumdayım.²⁰

Felsefenin İlkeleri'nde ise aşağıdaki açıklama yer alır:

(...) ruh, kendinde bulunan çeşitli düşünce ve kavramları incelediğinde ve onlar arasında her şeyi bilir, her şeye gücü yeter ve son derece eksiksiz bir varlığın fikrini bulduğunda, bu fikirde kavradığı şeyle, bu tam eksiksiz varlığın kendisi olan Tanrı'nın var olduğuna inanır; zira ruhta başka birçok şeyin açık fikirleri varsa da o bunlarda gösterdikleri şeyin varlığını sağlayan bir şey göremez; halbuki Tanrı düşüncesinde, diğerlerinde olduğu gibi olası değil ama saltık olarak zorunlu ve sonsuz bir varlık görür.²¹

Tüm bunlara ek olarak Tanrı'nın varlığı bizde bulunan olgunlukların ancak pek olgun bir varlıktan yani, var olan bir Tanrı'dan edindiğimizi kabul etmek zorunda oluşumuzla açıklanır. Yokluk hiçbir şey yaratamaz. Descartes bu durumu şu sözlerle açıklar:

(...) birçok eksiğimiz olduğunu ve bizde düşüncesi bulunan büyük olgunluklara sahip olmadığımızı bildiğimize göre, bu olgunlukların bizim doğamızdan ayrı, gerçekten çok olgun bir doğada, yani Tanrı'da var oldukları ya da hiç değilse eskiden bu şeyde bulunmuş oldukları sonucunu çıkarmaya zorunluyuz ve onların sonsuz olmalarından da hala o şeyde buldukları sonucu çıkıyor.²²

Tanrı'yı bilmemize rağmen onu kavrayamayız. O bizim kavrayışımızın ötesindedir. Bu Tanrı kanıtlamasının kökleri skolastik düşüncede bulunabilir. Yalnız burada yeni olan Descartes'ın bu kanıtlamayı kendisinden şüphe edilemez

¹⁹ Ahmet Soysal, *Üç Temellendirme: Aristoteles, Descartes, Kant*, Monokl Yayınları, İstanbul, 2017, s. 12-13.

²⁰ René Descartes, *Meditasyonlar*, çev. Engin Sunar, Say Yayınları, İstanbul, 2016, s. 115.

²¹ René Descartes, *Felsefenin İlkeleri*, s. 76-77.

²² René Descartes, *A.g.e.*, s. 79.

açık ve seçik bilgi²³ arayışında örtük olarak kabul ettiği gerçeğidir. Descartes düşüncesinde Tanrı kanıtlanması önce *cogito* sonra da dış dünyanın kanıtlanmasında temel oluşturması anlamında önemlidir.

Descartes'ın "gerçek ilkeleri" ve "ilk nedenleri" bulma çabasında -bunları deney ve akılla kesin olarak bildiği sürece açıklayacağını söylemiştir- ilk uğrak metodik şüpheyile kurulan Ben'in kendi varlığını bilme sürecidir. Diğer bir ifade ile kendisinden şüphe edilemez ilk doğru bilgi -*cogito ergo sum*- öncelikle iki ayrı tözün⁵ (*res cogitans/ res extenza*) varlığını da açıklar. Ona göre bildiğimiz şeylerin tümü iki cinse ayrılır. Birincisi bir varlığı olan tüm şeyler iken, diğeri düşüncemizden dışarıda bir şey olmayan tüm gerçekliklerdir.²⁴ İlk olarak zihin ya da ruh tözü gelir. Ruhun özü yalnızca düşünmektir²⁵ ve "ben neyim?" sorusuna yanıtır. Descartes *Meditasyonlarda* "ben kati anlamıyla yalnızca düşünen bir şeyim (*res cogitans*) yani ben bir zihin veya zekâ veya akıl veya ratiyum" der. Dolayısıyla da ruh özsel bir töz olarak hem cisimden büsbütün ayrı hem de ondan önce gelir. Cisim ise özü "uzunluk, enlilik ve derinlikçe uzam meydana getiren"²⁶ ikinci tözdür. Bu uzamlı töz tüm özellikleriyle dünyada vardır. Diğer bir ifade ile cismin özünü sert, ağır, renkli olması değil, yalnız uzunluk, enlilik ve derinlikçe uzamlı olması oluşturur.²⁷ Sayılan özellikler ancak cismin kipleri olarak görülebilir. Özü gereği birbirinden ayrı olan bu iki tözün yani zihin ve beden arasındaki ilişkinin açıklaması ise epifiz bezi (kozalaksı bez, gudde) yardımıyla olur. Descartes *Duygular ya da Ruh Halleri*'nde şöyle söyler: Beyinde küçük bir gudde bulunur, ruh işlevlerini bedeninin başka yerlerine nazaran bilhassa burada gerçekleştirir. Ruh her ne kadar bedene tümüyle kenetleniş olsa da, işlevlerini bedeninin şurasında, burasında değil de, tek bir noktada gerçekleştirir. Genellikle buranın beyin olduğu düşünülür, daha olmadı kalp. Beyin olarak düşünülmesinin nedeni duyu organlarının beyinle bağlantılı olmasıdır. Kalp olarak düşünülmesinin nedeni ise, duyguların bizzat kalpteymiş gibi hissedilmesidir. Ama meseleye daha dikkatli bakıldığında, bedende ruhun işlevlerini doğrudan doğruya yerine getirdiği o yerin asla kalp olamayacağını açıkça görüyor gibiyim; hatta orası bütünüyle beyin de değil, beynin bölgelerinin sadece en iç kısmı. Çok küçük bir tür gudde bu, beyin

²³ Descartes *Felsefe'nin İlkeleri*'nde açık ve seçik bilgi hakkında şunları söyler: "Açık bilgi derken, dikkatli bir zihne görünen ve belli olan bilgiyi demek istiyorum. Örneğin nesnenin gözlerimize görüneceği, onları üzerine büyük bir kuvvetle etkide bulunacağı ve böylece onları kendilerine bakacak duruma sokacağı zaman, nesneyi açıkça görürüz diyoruz; seçik bilgiden de kesin ve başka bilgilerden ayrı bir bilgiyi demek istiyorum. Öyle ki bu bilgide onu gerektiği gibi gözden geçirene açıkça görünenden başka bir şey bulunmaz" (2017, s. 93-94).

²⁴ René Descartes, *A.g.e.*, s. 95.

²⁵ Descartes'a göre töz var olmak için ancak kendisine gereksinen bir şeydir (2017, s.97). Böyle olunca da bu adı almayı hak eden sadece Tanrı'dır. Ancak diğer şeyler ikincil bir anlamda Tanrı'nın desteği ile töz olarak nitelendirilebilirler

²⁶ René Descartes, *A.g.e.*, s. 98.

²⁷ René Descartes, *A.g.e.*, s. 118.

dokusunun ortasına yerleşmiş ve beynin ön kovuklarındaki zerrenin arkasındaki zerrelere iletişimini sağlayan kanalın üstüne öyle asılmış ki, şöyle hafifçe kıılmıdadığında o zerrelere yönünü fazlasıyla değiştirebildiği gibi, karşılığında o zerrelere yönünün hafifçe değişmesi bu guddenin hareketlerinin de fazlasıyla değişmesine neden oluyor.²⁸ Böylece Descartes düşüncesinde başta Tanrı olmak üzere *res cogitans* ve *res extensa* ile birlikte doğaları tamamen birbirlerinden ayrı üç töz yer alır. İnsan söz konusu olduğunda bu iki uyumsuz unsurun nasıl olup da bir bütün oluşturacağı sorusu Descartes düşüncesinin zayıf yönüdür. Ancak daha önce de belirtildiği gibi *res cogitans* daima *res extensa*'dan önce gelir. Ölümsüz insan ruhu *res cogitans*'tır. İnsanın gerçekliğini de bu oluşturur. *Res extensa* yani insan bedeni ise ikincildir. O, tıpkı bir makine gibidir ve varoluşu mutlak Tanrı'ya bağlıdır. Üstelik adeta Tanrı elinden çıkmış, kendiliğinden hareket eden bir makine olan bu beden bir insanın icat edebileceği herhangi bir makineden kat kat daha iyi tasarlanmış, kendi içinde hayranlık uyandırıcı hareketlere sahiptir.²⁹ Descartes insan bedeninin et, kemik, kas, damar, kan ve deriden oluşan ama hiç zihni olmayan bir makine gibi ele alındığında hareket etmesinin durmayacağını ama kendi iradesi ve zihninin denetiminde değılorganlarının yönelttiği biçimde hareket edeceğini söyler.³⁰ Makine olan insan bedeni Tanrı tarafından her şeyi yerli yerince yerleştirilmiş ve olması gerektiği gibi yaratılmıştır. Akılsız hayvan da tıpkı insanın bedeni gibi bir otomattır. İnsanın bedeni ve akılsız hayvan³¹ bu konuda ortaklaşırlar.

3. Ruhsuz Makine Hayvan

Descartes'ın hayvana dair düşünceleri hayvan hakları üzerine yazanlar tarafından çok sert bir şekilde eleştirilir. Onlara göre Descartes'ın ve izleyicilerinin görüşleri günümüzde karşılaşılan hayvan hakları ihlallerini ya da türçülüğe dâhil edilebilecek tüm eylemleri haklı çıkarmak adına kullanılabilir. Ryan'a göre Descartes'ın hayvan görüşü günümüzde insanın hayvanlara karşı ilgisizlikleri, dahası onlara yönelik zulümleri için bir mazeret sunar.³² Timofeeva

²⁸ René Descartes, *Duygular ya da Ruh Halleri*, çev. Çiğdem Dürüşken, Alfa Yayınları, İstanbul, 2015, s. 69-71.

²⁹ René Descartes, *Yöntem Üzerine Konuşma*, çev. Çiğdem Dürüşken, Kabcacı Yayınları, İstanbul, 2013, s.147.

³⁰ René Descartes, *Meditasyonlar*, s. 131.

³¹ Hayvan/Animal Latince can, ruh anlamına gelen "anima" kelimesinden türemiştir. Bu anlamıyla da cansız şeylerdense canlı dünyasına aitlik belirtir. Ortaçağ Skolastik düşüncesine de oldukça uygun bir kullanımdır. Oysa Descartes kedi, köpek gibi hayvanlar için animal yerine kaba anlamına gelen beté kelimesini kullanmıştır. Bu kullanım açık bir şekilde Descartes'ın hayvanları akılsız ve otomat gördüğünün kanıtı niteliğindedir. Konuyla ilgili D. Kambouchner ve F. Buzon'un *Descartes Sözlüğü*'nün "hayvan" maddesine bakılabilir.

³² Derek Ryan, *Hayvan Kuramı Eleştirel Bir Giriş*, çev. Ayten Alkan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019, s.22.

ise Descartes'ın hayvanın düşünme kabiliyetinden ve hissetme kabiliyetinden yoksun olduğunu belirterek herhangi bir ahlaki çekince duyulmadan bilimsel deneylerin nesnesi olarak hayvanların kullanılabilmesine sebep olduğunu söyler.³³ Ona göre Descartes akılcı Kartezyen düşüncesi ile burjuva konforu içinde hayvanları dışlamıştır.³⁴ İnsani olmayan tüm özelliklerin atfedildiği hayvan olma hali aynı zamanda bir tür “eşya” kullanımına benzer uygulamaları çağırır. Hayvan hakları savunucularının Descartes'ın düşüncelerine karşı olacağını söyleyebiliriz. Bununla birlikte Descartes sonrası kimi Kartezyen düşünürlerin görüşleri sanki Descartes'ın gibi de zannedilmiş ve kolaylıkla ona atfedilmiştir. Örneğin Harrison'a göre Malebranche'ın hayvanların acı çekmediği, hiçbir şey bilmedikleri, arzu duymadıklarına dair cümlelerini okuyan biri kolaylıkla bunların Descartes'a ait olduğunu düşünecektir.³⁵ Descartes ne zalim ne de kafası karışık biridir. Onun suçu bilinci hayvanlara atfetmenin geleneksel gerekçelerinin boş olduğunu belirtme konusunda kararlı olmasıdır.³⁶ Yine Cottingham'a göre Descartes'ın hayvana dair görüşlerinde açıklık olmasa da çoğu kişi kolaylıkla onun görüşlerini canice buluyordur.³⁷

Birbirine karşıt görüşlere sebep olan durumlardan biri Descartes'ın hayvan üzerine müstakil bir çalışmasının olmamasıdır denilebilir. Descartes *Felsefenin İlkeleri*'nin yayımlanmasının ardından bitkiler ve hayvanların yaşamı hakkında anatomik bilgileri³⁸ de içerecek projeye yoğunlaşır. Nitekim bitkilerin büyümesini izleyebildiği küçük evinin bahçesinde çalışmanın keyfini çıkarmaktadır ve kırsal bir toplulukta yaşamak, anatomik incelemelerini devam ettirebilmesi için gerekli olan hayvanlara kolayca erişim sağlama avantajı da sunar.³⁹ Descartes çalışmasını tamamlayamaz. 1646 yılında tamamlanmamış projeye geri döner. Kasaplardan fetüsü incelemek için gebe inekleri alır, tavukları sessiz ve hareketsiz bırakmayı içeren deneyler yapar, yumurtalardaki embriyoların oluşumunu araştırır.⁴⁰ Ancak bilinmeyen sebeplerden dolayı, belki de planın çok iddialı ve Descartes'ın deney ve gözlem tekniklerinin sınırlı olması

³³ Oxana Timofeeva, *A.g.e.*, s.75.

³⁴ Oxana Timofeeva, *A.g.e.*, s. 77.

³⁵ Peter Harrison, *Descartes on Animals, Philosophical Quarterly*, 42, 199, s. 219.

³⁶ Peter Harrison, *A.g.e.*, s. 227.

³⁷ John Cottingham, 'A Brute to the Brutes?': *Descartes' Treatment of Animals. Philosophy*, 53, 1978, s. 558.

³⁸ Francione Descartes ve izleyicilerinin yaptığı deneyleri şu şekilde aktarır: “hayvanları pençelerinden tahtalara çivileyip çarpan kalplerini açığa çıkarmak için vücutlarını yarıdıkları deneyler gerçekleştirdiler. Hayvanları yaktılar, haşladılar ve akla gelebilecek her şekilde sakatladılar. Hayvanlar acı çekiyormuş gibi tepki verdiklerinde, Descartes bu tepkiyi düzgün çalışmayan bir makinenin sesinden farksız görüp es geçti. Bağırarak bir köpeğin yağlanması gereken gıcırdayan bir tekerlekten farklı olmadığını savundu” (Francione, 2008, s. 50-51).

³⁹ Steven Nadler, *Filozof, Rahip ve Ressam Descartes'in Bir Portresi*, çev. Abdullah Yılmaz, Alfa Yayınları, İstanbul, 2017, s.121.

⁴⁰ Desmond M. Clarke, *Descartes*, çev. Nur Nirven, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016, s. 370.

yüzünden, bu proje taslak şeklinde kalır ve onun sağlığında yayımlanmaz.⁴¹ Dolayısıyla Descartes'ın hayvanlara dair görüşlerine insan bedenine dair yapmış olduğu çıkarımlardaki değinilerinde ve kendisine sorulan sorulara yanıt olarak yazdığı mektuplarında rastlanır.

Descartes'ın hayvan görüşüne dair kafa karışıklığının bir diğer nedeni ise insan ve hayvan arasında kurduğu ilişkide -hem bedeninin hem de hayvanın otomat olması- bir takım kör noktaların varlığı düşünülebilir. Nitekim hayvan kuramcıları kimi zaman bu kör noktaları görmezden gelmiş, çağdaş dünyadaki hayvan hakları ihlallerine zemin oluşturacak biçimde yorumlamışlardır.

Kuramcıların iddialarını güçlü kılan başlıca sebep ise Descartes'ın hayvana dair görüşlerini -bir önceki bölümde aktarılan- *res cogitans* ve *res extensa* ayrımı temelinde açıklamasıdır. Hayvan *res cogitans*'ın biricikliği ve öncelliği uğruna ara bir form olarak kalmıştır.

Descartes için hayvan ancak insan bedeniyle ortaklaşabilir. İnsan bedeni sadece maddeden ibaret olsaydı yani içene ne akli bir ruh ne de bitkisel ya da duyarlı ruhun işlevini görecektir bir şey konmasaydı akılsız hayvandan bir farkı kalmazdı. Bedenimizden ayrı parçamız ruhumuz olmadığında diğer bir deyişle doğası yalnızca düşünmek olan parçamız olmadığında olduğumuz hal akılsız hayvanlarınkidir. Akılsız hayvanlar beden ile aynı işlevlere sahiptirler. Akılsız hayvanlarda zihnimize ait işlevlerin hiçbiri yoktur.⁴² İnsanın asli unsurundan bu mahrumiyet hayvanı bedende ona ortaklaştırır. *Res extensa* da hayvan da birer makinedir. Öyle ki doğa hayvanları organlarının düzenine göre hareket ettirir. Bu ise sırf zembereklerden ve çarklardan ibaret bir saatin, bizim tüm aklımızı kullanarak sayabileceğimizden daha doğru şekilde saatleri sayıp zamanı ölçmesi gibidir.⁴³

Descartes, hayvan kuramını “özü düşünmek olan insan” ile “hayvan” arasındaki farklılık ve taklit temelinde inşa eder. Ona göre hayvanı insandan ayıran iki kesin ölçüt vardır. İlk olarak hayvan “düşüncelerimizi başkalarına aktarırken başvurduğumuz kelimeleri ya da işaretleri bizim gibi kullanmayı asla beceremez”.⁴⁴ Dil kullanımı “kelimeleri gerektiği gibi bir araya getirme ve her şeye anlamlı bir yanıt oluşturma”⁴⁵ anlamına gelir. Buradaki dil kullanımını zihnin/ruhun/akılın özneliliği olan “düşünme” ile birlikte düşünmek gerekir. Başka türlü dil yeteneği yalnızca insana ait bir özellik olmayacaktır. Nitekim Descartes da hayvanların birbirleriyle çeşitli şekillerde iletişim kurduklarını ve insanların çıkardığı sesleri taklit ederek aynı şeyleri söylediklerinin farkındadır. Descartes'a göre “saksığanlar olsun, papağanlar olsun bizim gibi sesler

⁴¹ Desmond M. Clarke, *A.g.e.*, s. 407.

⁴² René Descartes, *Yöntem Üzerine Konuşma*, s.127.

⁴³ René Descartes, *A.g.e.*, s. 153.

⁴⁴ René Descartes, *A.g.e.*, s. 147.

⁴⁵ René Descartes, *A.g.e.*, s. 147.

çıkabilirler mesela, ama bizim gibi, yani söyleyecekleri şeyi anlayabildiklerini gösterecek şekilde konuşmazlar".⁴⁶ İkinci kesin ölçüt ise hayvan/makine birçok şeyi insana benzer şekilde yapsa da mantıkla değil, parçalarının kurulumuna göre hareket eder. Bu makineler yaşamın her anında ancak dıştan gelen hareketlere yanıt verirlerken, aklın hareket ettirdiği gibi bir hareket kabiliyetine sahip olamayacaklardır.⁴⁷ Bu iki temel ölçüt hayvan ve insan dünyasını tıpkı zihin ve beden görüşünde olduğu gibi birbirine indirgenemez biçimde ikiye böler. Yine de bu dikotomide akılda tutulması gereken temel fark insanın akılsız makine hayvan ile otomat olan beden üzerinden ortaklaşmasıdır. Hayvanının konuşma yeteneğinden yoksun oluşu aynı zamanda tümüyle akıldan yoksun olduğunu gösterir.⁴⁸ Konuşma akla dayalıdır. Öğrenme söz konusu olduğunda hayvanlar arasında da farklar vardır. Bazı hayvanlar daha yüksek öğrenme kapasitesine sahiptir. Ancak Descartes uyarır: "konuşmayı ve insanın yaşantısı içince düşüncelerine karşılık gelen her tür işareti, bedensel halleri ifade eden doğal sesler ve işaretlerle karıştırmamak gerektiğini de unutmamalıyız".⁴⁹ Dolayısıyla hayvanın ruhu yoktur, düşünemez sadece taklit eder.

Konuşamayan, ruhu olmayan, düşünemeyen, otomat Descartes'ın hayvanı Simondon'un deyişiyle "aşırı, tuhaf ve skandal yaratan"⁵⁰ cinstendir. Descartes'ın tüm bu tanımlamalarında -bir parça da olsa- kör bir kısım bırakan nokta onun hayvanların düşünce ve dilden yoksun olduklarını söylemekle birlikte hayvanların belirli bir duyumsal deneyime sahip olduklarını belirtmesidir. Descartes yaşamı kalbin atışı ile ilişkilendirdiğini bu manada hayvanların yaşadıklarını inkâr etmez. Hayvanların bedensel bir organa bağlı olmak şartıyla duyumlara sahip olduklarını söyler.⁵¹ Hayvanların duyumları maddi ve mekanik ilkelerce belirlenmiştir. Mekanik ilkeler ise organlara bağlı olarak ortaya çıkarlar. Hayvanlar tutkuları uğruna beslenme, korkma, üreme gibi çeşitli kurnazlıklar gösterebilirler. Hayvanların düşünmediklerini söylemek hissetmediklerini söylemek anlamına gelmez. Hayvanların birbirleriyle konuşamıyor olsa da ya da biz onları anlamıyor olsak da onlar tutkularını ifade ederler.⁵² Descartes'ın bu ifadelerinden yola çıkarak hayvanların otomat olduğu ve düşünmediği yargısından duygularının olmadığı yargısına kolaylıkla geçilemeyeceğini iddia eden Cottingham haklı görünmektedir.⁵³ Ancak beri taraftan Descartes acı duygusunu zihin olmadan açıklayamayacağını da

⁴⁶ René Descartes, *A.g.e.*, s. 147.

⁴⁷ René Descartes, *A.g.e.*, s. 147.

⁴⁸ René Descartes, *A.g.e.*, s. 149.

⁴⁹ René Descartes, *A.g.e.*, s. 149.

⁵⁰ Gilbert Simondon, *A.g.e.*, s. 47.

⁵¹ René Descartes, *The Philosophical Writings of Descartes (Volume 3)*, trans. John Cottingham, Robert Stoothoff, Dugald Murdoch, & Anthony Kenney, Cambridge: Cambridge University Press, Cambridge, 1991, AT V: 279.

⁵² René Descartes, *A.g.e.*, AT IV: 574.

⁵³ John Cottingham, 'A Brute to the Brutes?': *Descartes' Treatment of Animals. Philosophy*, 53, 1978, s. 551.

söylemiştir. Ona göre acı yalnızca zihinde bulunur. Acıya eşlik eden şey ise tümüyle dışsal hareketlerde gözlenendir. Hayvanlarda ise kesinlikle bu acı değildir ve sadece kendiliğinden meydana gelen hareketlerdir.⁵⁴ Bu cümleler hayvanın otomat olduğunu fikri ile birlikte düşünüldüğünde birbirini tamamlar. Hayvanın ruhsuz otomat tanımı diğer bir deyişle hayvan davranışlarının belirli bir düşünsel aktivitelere bağlı olmadığı açıktır. Buna ilaveten Simondon'un da belirttiği üzere hayvan davranışları içgüdüden de yoksundur. Yani hayvan davranışları genetik bir takım miraslarla açıklanmaz. Hayvansal davranışların içgüdüsel davranışlar olmadığını ilk söyleyen Descartes olmuştur. Onlar içgüdüsel davranışlar değil, mekanik davranışlardır. İkisi kesinlikle aynı şey değildir; çünkü bu kolayca bir karışıklığa neden olabilir: İçgüdüsel davranışları karakterize eden şeyin otomatizm olduğu söylenebilir.⁵⁵ Descartes'ın hayvanı ne akıl ne de içgüdüye sahip bir otomattır. Bu otomat Simondon'un deyişiyle psişik bir otomatizm değil, içgüdüsel ya da fiziksel bir otomatizm olabilir. Kartezyen öğretisi bir fiziksel otomatizm öğretisi, yani varlıkların, bedeninin, tavırların, hareketlerin ruh ve içgüdü içermeyen bir otomatizmini ifade eden bir otomatizmdir.⁵⁶ Descartes hayvanların davranışlarını bir makinenin mükemmel işleyişiyle karşılaştırır. Onlar sınırları belirlenmiş oldukça dar bir eylem alanında tıpkı makineler gibi işlerini son derece kusursuz ortaya koyar. İçgüdü psişik bir şey olarak ele alındığı takdirde, hayvanların üstün olduğunu göstermek amacıyla dile getirilen muazzam çalışkanlık örnekleri aslında hayvanların bir tür içgüdüye sahip oldukları yaklaşımına aykırı bir durum oluşturur. İçgüdü diye bir şey yoktur, yalnızca bedensel otomatizm vardır.⁵⁷

Descartes'ın yalnızca hayvan davranışlarına dair düşünceleri değil genel olarak felsefe kuramını şüphe edemeyeceği bir gerçeklik temelinde kurma çabasında bir yandan dönemine hızla hâkim olmaya başlayan mekanik bakış diğer yandan da Hıristiyan teolojisinden miras aldığı argümanlar etkili olmuştur. Birbirleriyle uyumsuz olduğu düşünülen iki bakış onun düşüncesinde uzlaştırılmaya çalışılır. Hayvana dair söylediklerinde de bunun izleri çok açıktır. Davranışları belirleyen bilimsel yasalar, fiziksel evrenin parçası olan beden görüşünde mekanik bakış açık olarak görülür. Bunun yanı sıra hayvanların ruhunun olmadığı görüşü Hıristiyan öğretisinde de vardır. Yine Singer'ın belirttiği üzere Descartes'ın görüşü ayrıca adil bir Tanrı'nın neden -ne Âdem'in günahını miras alan, ne de öldükten sonra telafi imkânına kavuşamayacak olan hayvanların acı çekmesine izin verdiği şeklindeki o kadim can sıkıcı teolojik bilmeceyi de geçersiz kılıyordu.⁵⁸ Singer'ın yargısı Ferry'nin sorusu ile

⁵⁴ René Descartes, *The Philosophical Writings of Descartes (Volume 3)*, trans. John Cottingham, Robert Stoothoff, Dugald Murdoch, & Anthony Kenney, Cambridge: Cambridge University Press, 1991, AT III: 85.

⁵⁵ Gilbert Simondon, *A.g.e.*, s. 57.

⁵⁶ Gilbert Simondon, *A.g.e.*, s. 57.

⁵⁷ Gilbert Simondon, *A.g.e.*, s. 59.

⁵⁸ Peter Singer, *A.g.e.*, s. 306.

tamamlanabilir: Eğer hayvanlar, açıkça belli olduğu üzere, hiçbir şekilde birer günah öznesi olmadıkları halde -ki, bu seçme özgürlüğünü içerir-ıstırap çekseydiler, Tanrı'yı adaletsizlik kuşkusundan "kurtarmak" nasıl mümkün olurdu?⁵⁹

4. Sonuç

Görüldüğü üzere Descartes hayvan ile ilgili temel bir kuram geliştirmemiştir. Hayvana dair söyledikleri filozof kimliğinden ziyade bilim insanı oluşuyla yakından ilgili görünmektedir. W. Harvey'in kan dolaşımı keşfinden etkilenen Descartes yaptığı hayvan deneyleriyle kalbin işleyişi başta olmak üzere hayvan fizyolojisini anlamaya dönük bir dizi nihayete eremeyen araştırmalar yapmıştır. Bu deneyler aynı zamanda insan bedeni ve ruhunu da anlamaya dönüktür.

İnsan bedenini birbirine indirgenmez iki töz olarak düşünen Descartes, bedenin makine oluşunu ve nasıl işlediğini anlamak için hayvan deneyleri yapmıştır. Bu deneylerle göstermek istediği tüm özü düşünmek olan ruhun bedenden ayrı oluşu ve bedenin tıpkı bir makine gibi nasıl kusursuz işlediğidir. Elbette ki kusursuz işleyen otomatı Tanrı biçimlendirmiştir. Bu düalist bakışta hayvan ise insan bedeni ile otomat olma noktasında ortaklaşır. Hayvanın ruhu yoktur, düşünemez. Tıpkı bir makine gibi bedeninin izin verdiği eylemleri çoğu zaman kusursuzca yapar. İnsan ve hayvan arasındaki temel fark hayvanlar durmaksızın vücutlarını besleyecek besini bulmakla uğraşır çünkü işleri vücutlarını korumaktır; ama varlığının başlıca bölümü ruh olan insanların temel düşüncesi, ruhun gerçek besini olan bilgeliği aramak olmalıdır.⁶⁰ Ruhsuz makine hayvanın temel vasfı sadece bedeninin sınırında gerçekleşir. Bedeni izin verdiği ölçüde hem kendi türüyle hem de insanla ilişki kurar. Bu ilişki dışsal faktörlerce belirlenir. Simondon'un deyişiyle hayvan her şeyden önce insanın olmadığı şey olması itibarıyla kurgusal bir varlıktır, tam da insanın değili olan bir canlı ya da bir sözde canlı, ideal biçimde kurulmuş insan gerçekliğinin tam karşıtı bir türdür.⁶¹ Bu engellenemez karşıtlık Descartes'ın izleyicileri tarafından daha da ileri taşındığında insan ve hayvan gerçekliği arasındaki uçurum aşılmaz bir hal alır. İnsan kutsal hâlesini yavaş yavaş yitirip kendisini evrenin merkezine taşıyan ruhtan uzaklaştıkça; insan ile hayvan, insan yaşamı ile hayvan yaşamı arasındaki ilişkiler başlı başına bir "problem" olarak görülmeye başlamıştır. İnsan merkezli bakıştan çevre merkezli bakışa geçiş çevre ve onun içerisindekileri de dikkate almayı gerekli kılar. Bu geçişte hayvan ara bir bölge oluşturur. Hayvan gerçekliği insan yaşamı hakkında ipucu verir. Uzlaşmak iki bölge geçişkenlik kazanır

⁵⁹ Luc Ferry, *A.g.e.*, s. 56.

⁶⁰ René Descartes, *Felsefenin İlkeleri*, çev. Mesut Akın, Say Yayınları, İstanbul, 2017, s. 67.

⁶¹ Gilbert Simondon, *A.g.e.*, s. 47.

RUHSUZ MAKİNE: HAYVAN
Elif ERGÜN

tahakküm ilişkileri sorgulanır duruma gelir. Descartes'ın hayvan üzerine söyledikleri de bu anlamda güncellenir.

Günümüz dünyasında ırkçılık ve cinsiyetçilik ile birlikte sırf belirli bir türün haklarını korumak ve diğerleri hakkında önyargılı olma anlamına gelen türçülük de reddedilir. Hayvan hakları savunucuları hak ihlallerine karşı adalet ve eşitlik talep ederler. İnsanın diğer canlılarla eşitlik temelinde ahlaki ilkelerce belirlenmiş bir eylem alanını paylaşmasını savunurlar. Hayvanları korumak Singer'ın deyiimiyle kedilere bayılan yufka yürekli hanımefendileri düşünmek demek değildir.⁶² Hayvan haklarını savunmak hayvan deneylerine, her türlü sömürüye karşı çıkmak anlamına gelir. Bunun olması içinde hayvanların statüsüne ilişkin felsefi, etik ve bilimsel tartışmalara ihtiyaç vardır. Bu tartışmalarla insan gerçekliği de kapsanmış olacaktır. Descartes düşüncesine dönüş tam da bu noktada olacaktır. Descartes'ın hayvan kuramına en büyük katkısı ne yaptığı acımasız hayvan deneyleri ne de akşam yürüyüşlerine eşlik eden köpeği Grat ile olan ilişkisidir. Onun katkısı hayvan ve insan arasındaki ilişkinin sorgulanmasına sebep oluşudur.

454

⁶² Peter Singer, A.g.e., s. 329.

KAYNAKÇA

- Agamben, G. (2009). *Açıklık* (Çev. Meryem Mine Çilingiroğlu). İstanbul: YKY.
- Canetti, E. (2011). *Hayvanlar Üzerine* (Çev. Levent Konca). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Clarke, M. D. (2016). *Descartes* (Çev. Nur Nirven). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Cottingham, J. (1978). 'A Brute to the Brutes?': Descartes' Treatment of Animals. *Philosophy*, 53, 551-559. doi:10.1017/S0031819100026371
- Cottingham, J. (2002). *Descartes Sözlüğü* (Çev. Bülent Gözkan, Necati Ilgıcioğlu, Ayhan Çitil, Aliye Kovannlıkaya). İstanbul: Doruk Yayınları.
- Descartes, R. (2017). *Felsefenin İlkeleri* (Çev. Mesut Akın). İstanbul: Say Yayınları.
- Descartes, R. (2016). *Meditasyonlar* (Çev. Engin Sunar). İstanbul: Say Yayınları.
- Descartes, R. (2015). *Duygular ya da Ruh Halleri* (Çev. Çiğdem Dürüşken). İstanbul: AlfaYayınları.
- Descartes, R. (2013). *Yöntem Üzerine Konuşma* (Çev. Çiğdem Dürüşken). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Descartes, R. (1991). *The Philosophical Writings of Descartes (Volume 3)* (Trans. John Cottingham, Robert Stoothoff, Dugald Murdoch, & Anthony Kenney). Cambridge: Cambridge University Press.
- Ferry, L. (2000). *Ekolojik Yeni Düzen-Ağaç, Hayvan ve İnsan* (Çev. Turhan Ilgaz). İstanbul: YKY.
- Francione, L. G. (2008). *Hayvan Haklarına Giriş* (Çev. Renan Akman-Elçin Gen). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Harrison, P. (1992). Descartes on Animals. *Philosophical Quarterly*, 42, 219-227. 10.2307/2220217
- Kambouchner, D. , Buzonz D. F. (2016). *Descartes Sözlüğü* (Çev. Murat Erşen). İstanbul: Say Yayınları.

RUHSUZ MAKİNE: HAYVAN
Elif ERGÜN

- Kranz, W. (1994). *Antik Felsefe* (Çev. Suad Y. Baydur). İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Hegel, F. G. W. (1983). Descartes. (Çev. Doğan Şahiner). *Cogito*, 10, 135-151.
- Simondon, G. (2019). *Hayvan ve İnsan Üzerine İki Ders* (Çev. Emre Sünter). İstanbul: Norgunk Yayınları.
- Singer, P. (2018). *Hayvan Özgürleşmesi* (Çev. Hayrullah Doğan). II. Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Soysal, A. (2017). *Üç Temellendirme: Aristoteles, Descartes, Kant*. İstanbul: Monokl Yayıncılık.
- Ryan, D. (2019). *Hayvan Kuramı Eleştirel Bir Giriş* (Çev. Ayten Alkan). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Timofeeva, O. (2018). *Hayvanların Tarihi: Felsefi Bir Deneme* (Çev. Barış Engin Aksoy). İstanbul: Kolektif Kitap.
- Nadler, S. (2017). *Filozof, Rahip ve Ressam Descartes'ın Bir Portresi* (Çev. Abdullah Yılmaz). İstanbul: Alfa Yayınları